

TOMASZ ZUZEK

BIBLIOTEKA KÓRNICKA

<https://orcid.org/0000-0003-1222-7141>

DWIE NIDERLANDZKIE OPRAWY PLAKIETOWE W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

Spośród wielu szesnastowiecznych opraw, jakie znajdują się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej, szczególną wartością historyczną odznacza się niderlandzka oprawa Mistrza IP. Dzieła tego flamandzkiego introligatora są w Polsce mało znane, a jego twórczość nie doczekała się opracowania w języku polskim. Drugą niderlandzką oprawą plakietową, której istnienie w Kórniku również warto zakomunikować, jest dzieło ukazujące gotycki motyw zwierząt na liściach, tzw. plakieta *de profundis*. Dlatego celem niniejszego artykułu jest przedstawienie obu tych dzieł, a przy okazji omówienie pokrótce rzadkich starodruków, które są przez nie ochraniane.

Oprawy plakietowe (czyli zdobione wyciskiem plakiety – tłoku introligatorskiego większego formatu stosowanego zamiast wielu małych tłoków¹) pojawiły się w Niderlandach w XIV wieku, jednak rozpowszechniły się na szerszą skalę dopiero w początkach XVI stulecia, obejmując cały region dolnoreński, jak również Anglię i Francję². Wraz z następującym w erze inkunabułów zmniejszaniem

---

¹ *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 1900.

² Informacje ogólne na temat opraw plakietowych podano za: Arkadiusz Wagner, *Nieznane cymelia introligatorstwa średniowiecznego w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. XLIV, s. 206; Ernst P. Goldschmidt, *Gothic & Renaissance Bookbindings, exemplified and illustrated from the Authors's Collection*, wyd. II, Nieuwkoop – Amsterdam

się rozmiarów książek, a równocześnie obniżeniem ich cen, zwiększała się ich dostępność. Dotychczasowe ozdabianie opraw wielokrotnionymi wyciskami tłoków okazywało się zbyt pracochłonne, a tym samym kosztowne. Aby sprostać rosnącemu zapotrzebowaniu nabywców książek na estetyczne, a zarazem stosunkowo tanie oprawy, długotrwały proces ręcznego wyciskania małych tłoków został zastąpiony użyciem większych, grawerowanych plakieta, wykonanych z żelaza lub mosiądzu, które odciskano na skórze za pomocą prasy. Dotychczas używano małych ręcznych tłoków (stempli), które miały metalowy (brązowy lub mosiężny) trzpień do zamocowania drewnianej rękojeści, natomiast prostokątna plakieta była znacznie większa i miała płaski tył. Z reguły plakieta mocowana do drewnianego klocka, a bezpośrednio przed użyciem na skórze była ona podgrzewana. Zastosowanie plakiety pozwalało na znaczne zaoszczędzenie czasu potrzebnego na dekorację okładzin, co w rezultacie obniżało cenę oprawy, równocześnie jednak ograniczało inwencję kompozycyjną introligatora. Ich rozmiar idealnie nadawał się do szybkiego ozdobienia okładzin mniejszych druków, na których odbicie jednej takiej plakiety zajmowało całą powierzchnię zwierciadła. Wyciski te spotyka się również w oprawach druków większych formatów, gdzie były one odbijane w zwierciadle zestawione obok siebie dwu- czterokrotnie w regularnych układach. Plakiety przedstawiały najczęściej sceny biblijne, wizerunki świętych oraz zdobienia roślinne, które z czasem zaczęły być wypierane przez motywy z antykizującymi popiersiami i personifikacjami.

Obie omawiane poniżej oprawy ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej są doskonałymi przykładami zarysowanej kategorii wyrobów introligatorskich XV–XVI wieku. Pierwsza z nich osłania dzieło *Compendium naturalis philosophiae. Libri duodecim* wydane w Paryżu w 1545 roku³, przechowywane w Bibliotece pod sygnaturą 155247. Druk ten jest formatu *in octavo*, liczy 227 kart, a na k. tytułowej posiada kolorowany sygnet drukarski Jeana Loysa alias Louisa de Tielt (il. 3). Autorem tego druku jest François Titelmans z Hasselt (ok. 1502–1537), który

---

1967, Vol. I: *Text*, s. 54 i n.; Staffan Fogelmark, *Flemisch and related panel-stamped bindings. Evidence and principles*, New York 1990, s. 1–5 oraz Maria Kowalczykówna, *Przyczynek do opracowania zabytkowych opraw rękopisów Biblioteki Czartoryskich*, „Acta Mediaevalia” 2007, nr 20, s. 156. Pragnę w tym miejscu podziękować prof. Arkadiuszowi Wagnerowi za wskazówki dotyczące literatury na temat oprawy Mistrza IP.

³ *Compendium naturalis philosophiae. Libri duodecim de consideratione rerum naturalium, earumque ad suum Creatorem reductione*, Per fratrem Franciscum Titelmannum Hassellensem, ordinis fratrum Minorum, sanctarum scripturarum apud Louanienses praelectorem, Parisiis apud Ioan-nem Lodoicum Tiletanum, ex adverso Collegij Remensis 1545.

ukończył Akademię Lowańską⁴, gdzie następnie w latach 1523–1536 wykładał filozofię i teologię. Bezpośrednio po studiach wstąpił on do zakonu obserwantów, a w 1536 roku przeniósł się do Włoch, dołączając do zgromadzenia kapucynów. Jest autorem ponad dwudziestu prac, które były w XVI wieku niezwykle cenione, gdyż do końca tego stulecia różne jego dzieła wydano niemal dwieście razy⁵. *Compendium naturalis philosophie*, pierwotnie opublikowane pod nieco inną nazwą⁶, to ogólny traktat o filozofii przyrody, podzielony na dwanaście rozdziałów poświęconych m.in. przyczynowości, ruchom, nieskończoności i czasowi, powstawaniu i erozji, zjawiskom meteorologicznym czy umysłowi, pożądaniu zmysłowemu i woli. Oprawę o wymiarach 18 × 12 × 3,5 cm stanowi tektura obleczona ciemnobrunatną ciełącą skórą. Na grzbiecie znajduje się pięć garbów zwięzów. Skóra na obu okładzinach zdobiona jest wyciskiem prostokątnej plakiety o wymiarach 10,8 × 6,8 cm, w całości wypełniającej zwierciadło. Otaczają ją potrójne linie wyciśnięte strychulcem, które przecinają się w narożach i biegną dalej, tworząc szerokie i puste obramienie. Przy krawędziach okładzin jest ono domknięte analogicznymi, potrójnymi liniami (ze względu na uszkodzenia obecnie są widoczne fragmentarycznie). Na plakiecie ukazana jest krocząca postać kobiety z ramionami skrzyżowanymi pod piersiami, spoglądającej w górę na znajdujący się ponad chmurami krzyż⁷, w pobliżu którego są słowa *Meritum Christi*. W tle ponad jej lewym barkiem widnieje wyraz *Spes*, a przed nią werset: *In te d[omi]ne spe || raui no[n] con || fundar in || ęternum, || in iustitia || tua libera || me & eri || pe me. Psal. || 70 ||*⁸. Postać stoi na piedestale, na którego czołowej ścianie znajduje się słowo *Fides*, a po jego bokach wyrastają żdźbła trawy. W dolnym rogu pod wersetem, a przed piedestałem widnieje słowo *Chari-* || *tas*, zaś w tej samej linii po przeciwnej stronie piedestału umieszczony jest sygnet introligatora: podwójnie podparty krzyż i inicjały I P (il. 4). W obramieniu pola znajduje się napis kapitałą: *QVONIAM IN || ME SPERAVIT LIBERABO || EVM PROTEG || AM EVM QVO = &C. PSAL. 90 ||*⁹, wzbogacony w narożnikach motywem ośmiopłatkowej rozetki (il. 1a). Oprawę tę wykonał

⁴ Obecnie Katolicki Uniwersytet w Lowanium, Belgia.

⁵ Benjamin de Troeyer, *Bio-bibliographia Franciscana Neerlandica saeculi XVI*, II. Pars bibliographica, *De editis*, Nieuwkoop 1970, s. 278–365.

⁶ *Libri duodecim de consideratione rerum naturalium, earumque ad suum Creatorem reductione*, Antuaerpie 1530.

⁷ Ben J.P. Salemans interpretuje tę scenę tak, jakoby postać ta stawiała czoło burzy (*braving the storm*), zob. Ben J.P. Salemans, *Jacob Bathen, printer, publisher and bookseller in Louvain, Maastricht and Düsseldorf c. 1545 to c. 1557*, „Quaerendo” 1989, nr 19, s. 19.

⁸ *Panie, do Ciebie się uciekam: niech nie doznam wstydu na wieki; wyrwij mnie i wyzwól w Twej sprawiedliwości*, (Ps 70, 1–2 BT).

⁹ *Ja go wybawię, bo przylgnął do mnie; osłonię go* [itd.] (Ps 90, 14 BT).

mistrz introligatorski, sygnujący swe prace inicjałami „IP”, który utożsamiany jest z Jacobem Pandelaertem, działającym w Lowanium (niderl. Leuven) w latach 1534–1563 księgarzem i introligatorem¹⁰. Pandelaert zmarł po 15 sierpnia 1563 roku¹¹, pozostawiając po sobie sklep obok kościoła św. Piotra oraz liczne długi u księgarzy w Antwerpii¹². Należy zaznaczyć, że jakkolwiek identyfikacja Mistrza IP z Pandelaertem jest jedynie hipotetyczna¹³, to nie ulega wątpliwości, że Mistrz IP miał swój warsztat w Lowanium¹⁴. Dzisiaj znanych jest pięć plaket sygnowanych monogramem IP¹⁵: z motywami żołądździ, Lukrecji, Kleopatry¹⁶, Nadziei oraz plakieta ornamentalna z arabeską. Omawiana tutaj oprawa z personifikacją Nadziei była zapewne najpopularniejszym motywem zamawianym u Mistrza IP, gdyż do dzisiaj

¹⁰ Pierre Delsaerd, *Suum quisque bibliothecam: boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16de-18de eeuw*, Leuven 2001, s. 397.

¹¹ Tamże, s. 548.

¹² Tamże, s. 85 i 397.

¹³ Na co uwagę zwraca Staffan Fogelmark (dz. cyt., s. 157, przyp. 335). Po śmierci Pandelaerta cały jego majątek spisano i zlicytowano na poczet zadłużenia. Ani w testamencie, ani w spisie majątku dokonany na potrzeby aukcji nic nie wskazuje na jego wcześniejszą działalność introligatorską (zob. Pierre Delsaerd, dz. cyt., s. 85, przyp. 28). Patent księgarski w Lowanium uzyskał on dopiero 15 października 1546 roku (Ben J.P. Salemans, dz. cyt., s. 18, przyp. 74). Jeżeli Mistrzem IP był rzeczywiście Pandelaert, to być może zaprzestał on oprawiania książek i trudnił się wyłącznie ich sprzedażą, co mogłoby tłumaczyć brak informacji o tej jego działalności w testamencie i spisie aukcyjnym (nb. plakieta *Spes* była w użyciu do 1555 roku). Posiadanie księgarni i warsztatu dawało dodatkowy dochód, więc rezygnacja z niego byłaby rzeczą dziwną, ale przecież nie niemożliwą. Mógł tak uczynić np. z uwagi na pogarszający się stan zdrowia lub też borykając się z długami, które zostały i po jego śmierci, musiał on wcześniej na ich poczet sprzedać lub zastawić wszystkie narzędzia, które następnie stracił. Z testamentu wynika, że miał aż pięć córek, ale ani jednego syna, któremu mógłby przekazać swój warsztat. Wszystkie ww. czynniki mogą przemawiać za koniecznością wcześniejszej likwidacji introligatorni. Reasumując, identyfikacja Mistrza IP z J. Pandelaertem nie jest pewna, lecz nie można wykluczyć Pandelaerta tylko na podstawie braku wzmianek w jego testamencie o działalności introligatorskiej.

¹⁴ Przekonywająco uzasadnił to Ernst P. Goldschmidt, dz. cyt., Vol. I, s. 258. Zob. też. Ben J.P. Salemans, dz. cyt., s. 21.

¹⁵ Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 158.

¹⁶ Oprawę z motywami Lukrecji i Kleopatry przechowuje w swych zbiorach Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (sygn. SD2589I-SD2589Id), z którym to egzemplarzem miałem możliwość zapoznać się z autopsji dzięki uprzejmości pracownika Pracowni Starych Druków także Biblioteki Jakuba Łukaszewskiego, za co pragnę mu w tym miejscu serdecznie podziękować. Nb. J. Łukaszewski odkrył, że tenże posiadany przez jego Bibliotekę egzemplarz był pierwotnie własnością Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Podczas swego pobytu w Lowanium jesienią 1549 roku nabył on ten i dwa inne, przechowywane obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali, druki (zob. Helena Backman, Jakub Łukaszewski, *Znowu razem, czyli o trzech woluminach z księgozbioru Andrzeja Frycza Modrzewskiego w niderlandzkich oprawach plaketowych. Znaleźisko ze zbiorów Bibliotek Uniwersyteckich w Uppsali i Poznaniu*, „Biblioteka” 2020, nr 24 – w druku. Autorowi tekstu dziękuję za udostępnienie maszynopisu).

zachowało się najwięcej egzemplarzy z tym wizerunkiem¹⁷. Plakietą ta była w użyciu pomiędzy 1534 a 1555 rokiem¹⁸ i spotykane są jej dwie wersje: ze słowem *Charitas* oraz bez tego słowa¹⁹. Niemalże identyczną plakietą z personifikacją Nadziei posługiwał się także w tym samym czasie introligator o inicjałach IB, utożsamiany z działającym w Lowanium w latach 1541 lub 1545–1551 księgarzem i drukarzem Jacobem Bathenem (zm. 1558)²⁰. Jego plakietą różni się jednak w szczegółach od plakiety Mistrza IP i jest nieco mniejsza²¹. Zdaniem Staffana Fogelmarka plakietą Mistrza IP była tą oryginalną, którą Bathen skopiował²². Użycie plakiety *Spes* przypada na okres ostrych sporów religijnych związanych z początkami i rozwojem luteranizmu w Europie. Jej motyw prezentuje trzy cnoty teologalne: Wiarę, Nadzieję i Miłość. Według Fogelmarka pierwotnie nie było na niej słowa *Charitas* i wówczas odzwierciedlała ona zasady protestantyzmu, w których zbawienie pochodzi tylko od wiary i łaski Boga, a nie jest nagrodą za jakiegokolwiek dobre uczynki i zasługi. Z kolei Kościół katolicki kładł duży nacisk na ważność tej trzeciej cnoty. Fogelmark stwierdził, że pierwotnie IP używał wyłącznie plakiety bez słowa *Charitas*, która miała wielkie powodzenie, i być może w odpowiedzi na zainteresowanie oraz prośby jego katolickich klientów stworzył drugą generację tej plakiety, dodając ręcznie do posiadanej formy to słowo. Plakiety bez *Charitas* zaprzestał używać w 1542 roku, zapewne z uwagi na represje, jakie wówczas miały miejsce we Flandrii pod rządami katolickiego cesarza Karola V²³. Oprawa zachowała się w dość dobrym stanie, z niewiel-

¹⁷ Zob. Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 136, przyp. 279.

¹⁸ Ben J.P. Salemans, dz. cyt., s. 19.

¹⁹ Reprodukcje plakiety *Spes* Mistrza IP bez słowa *Charitas* znaleźć można w: *Quatre siècles de reliure en Belgique 1500–1900, II, Catalogue par Claude Sorgeloos*, Bruxelles 1993, nr 8 (s. 56–57) oraz *Bemerkenswerte Einbände in der Nationalbibliothek zu Luxemburg, ausgewählt und beschrieben von Emil Van der Vekene*, Luxemburg 1972, s. 30.

²⁰ Pierre Delsaerdt, dz. cyt., s. 355.

²¹ Oprawę z wyciskiem plakiety *Spes* Mistrza IB ma w swych zbiorach Biblioteka Gdańska (zob. Beata Gryzio, *Scholis decus Urbi ornamentum. Oprawy z księgozbioru Giovanniego Bernardino Bonifacio*, [w:] *Zbiory polskie/Polish collections*, red. Arkadiusz Wagner, współpr. Danetta Ryszkowska-Mirowska, Anna Mazerska, Toruń 2020, il. 1 – w druku; Autorce tekstu dziękuję za udostępnienie maszynopisu). Reprodukcje oprawy z tą plakietą można znaleźć także w: *Quatre siècles de reliure en Belgique 1500–1900 [I]*, Catalogue par Paul Culot, Bruxelles 1989, nr 8 (s. 38–39); *Quatre siècles de reliure*, II, nr 7 (s. 54–55); Martin Breslauer, Inc., New York, *Fine books and manuscripts in fine bindings, from the fifteenth to the present century, followed by literature on bookbindings*, Catalogue 110, New York [1991], nr 34 (s. 68); Martin Breslauer, Inc., New York, *Fine books in fine bindings from the fourteenth to the present century*, Catalogue 104 part II, New York [1979–1981], nr 157 (s. 246); Joseph Theele, *Die Spes-Platte der Meister IB unt IP. Ein Beitrag zur Bezeichnung zwischen Graphik und Einbandkunst*, „Jahrbuch der Einbandkunst” 1927, I. Jg., Tafel 36, Abb. 1.

²² Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 136.

²³ Tamże, s. 158–159

kim tylko uszczerbkiem. Była ona poddana naprawom stosunkowo niedawno – być może pod koniec XX wieku²⁴. Uzupełniono wówczas skórą wszystkie cztery narożniki oraz obie końcówki grzbietu w okolicy kapitałek. Na górnej okładzinie zatarciu uległ jedynie drugi rząd trójliniowej ramy strychulcowej od strony grzbietu. Całość została oczyszczona i prezentuje się lepiej niż okładzina dolna, która jest ciemniejsza i na dużej powierzchni mocno przetarta, głównie wokół zwierciadła. Przetarcia te zostały wygładzone i zaimpregnowane oraz zabarwione na ciemny brąz (il. 1b). W samym zaś wycisku plakiety większemu uszkodzeniu uległa jedynie lewa noga postaci wraz ze znakiem intrologatora oraz piedestałem. Nieznaczne ubytki w kilku miejscach posiada również suknia, a wszystkie one także zostały wygładzone i zabarwione na ciemny brąz. W oprawie tej obie oryginalne wyklejki wymieniono na nowe, podwójne, z papieru czerpanego, dodając również po jednej karcie ochronnej. Te nowe karty znacznie różnią się kolorem, a tylna, na skutek złego docięcia, także i rozmiarem, od oryginalnych kart tego druku. Lustrzane odbicie na tylnej wyklejce słów *Thesauru[s] antiquitatu[m] Romanarum* pozwala ustalić, że papier ten pochodzi z karty ochronnej pierwszego tomu dzieła Joannesa Georgiusa Graeviusa z 1694 roku²⁵. Z zapisek znajdujących się na kartach ochronnych, pierwszej *recto* i ostatniej *verso*, wynika, że właścicielem tego druku w latach 1607–1635 był Johannes Myterus z Brukseli, lekarz miejski (grodowy). Podpisał się on w książce kilkakrotnie, przekreślając i zamazując swe wpisy własnościowe i sentencje, notując jednak poniżej dokładnie te same, wcześniej zakreślone słowa. Są to cytaty: *Felix qui rerum potuit cognoscere causas* (Szczęśliwy, kto zdołał poznać przyczyny wszechrzeczy, Wergiliusz), *Sperne Voluptates* (Gardź rozkoszami, Horacy) oraz *Omnia praetereunt praeter amare Deum* (Wszystko przemija, oprócz miłości Boga)²⁶. Wewnątrz książki znajdują się nie-

²⁴ Zapewne naprawiono ją bezpośrednio przed wystawieniem druku na aukcję, zob. niżej na temat proveniencji.

²⁵ Joanne G. Graevio, *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, t. 1, Utrecht – Leiden 1694. Ze wszystkich dwunastu tomów tego dzieła tylko tom pierwszy posiada kartę ze słowami *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, która poprzedza kartę tytułową z frontyspitem. Czcionka jest tam identycznej wielkości jak ta na omawianej wyklejce.

²⁶ Biblioteka Kórnicka (dalej BK), sygn. 155247, karta przednia ochronna *recto*: *Joannes Myterus omnia praetereunt praeter amare Deum*; ta sama karta *verso*: tekst celowo zakreślony – nieczytelny, [poniżej] *Felix qui potuit rerum cognoscere causas*, [poniżej] *Sperne Voluptates*, J^aA. Ostatnia karta *verso*: *J. Myterus Bruxellensis 1635*; [poniżej] *Joannes Myterus omnia praetereunt praeter amare Deum. Anno 1607 Physicus* [tekst pokreślony]; [poniżej] *Felix qui rerum potuit cognoscere causas* [tekst pokreślony]; [poniżej] *Joannes Myterus Bruxellensis Physicus Castrensis 1617*; [poniżej] *Omnia praetereunt praeter amare Deum*.

Il. 1a. Mistrz IP, oprawa druku sygn. 155247 – okładzina górna. Fot. Z. Nowakowski

Il. 1b. Mistrz IP, oprawa druku sygn. 155247 – okładzina dolna.
Fot. Z. Nowakowski

Il. 2a. Intrologator anonimowy, oprawa druku sygn. 14372 – okładzina górna.
Fot. Z. Nowakowski

Il. 2b. Introligator anonimowy, oprawa druku sygn. 14372 – okładzina dolna.
Fot. Z. Nowakowski.

Il. 3. Kolorowany sygnet drukarski Jeana Loysa alias Louisa de Tielt, sygn. 155247.
Fot. M. Niemier

Il. 4. Gmerk Mistrza IP, sygn. 155247. Fot. T. Zuzek

Il. 5a–c. Przednia okładzina druku sygn. 14372 z zaznaczonym okrągłym śladem wyróżniającym plakię Geraerta van der Hatarta. Fot T. Zuzek

Il. 5d. Tylna okładzina druku sygn. 14372 z zaznaczonym okrągłym śladem wyróżniającym plakię Geraerta van der Hatarta. Fot T. Zuzek

liczne zapiski marginalne z uwagami do treści dzieła oraz kilka podkreśleń, mogą one jednak być autorstwa innej, wcześniejszej ręki²⁷. Na karcie tytułowej *recto* widnieje odręczny wpis czarnym atramentem z datą „1683” i dwoma słowami: *Carm* (ze znakiem skrótu powyżej) oraz *Brugensis*. Najprawdopodobniej jest to zapiska własnościowa klasztoru karmelitów bosych w Brugii²⁸. Książka ta posiada także na k. tytułowej *recto* oraz na k. 227 *verso* ślady po okrągłej pieczęci, która została w obu przypadkach bardzo dokładnie wydrapana papierem ściernym, przez co nie jest możliwa jej identyfikacja. Być może była to dawna pieczęć biblioteczna, na co wskazuje miejsce jej przystawienia – pierwsza i ostatnia karta z tekstem²⁹. W 2003 roku egzemplarz ten wystawił na swej aukcji (pod poz. 309) brukselski antykwariusz Henri Godts. Aukcja odbyła się w tymże mieście 29 marca 2003 roku, a na dzieło Titelmansa nie złożono wówczas ofert kupna³⁰. Druk z oprawą Mistrza IP jest stosunkowo nowym nabytkiem Biblioteki Kórnickiej, został bowiem zakupiony do zbiorów w 2012 roku w Antykwariacie Wójtowicz w Krakowie³¹. W momencie zakupu uzyskałem w antykwariacie informację, że książka ta pochodzi ze zbiorów prywatnego kolekcjonera z Polski. Najwyraźniej zatem druk ten został sprzedany w Brukseli już po aukcji Godtsa, a następnie za pośrednictwem osoby prywatnej trafił on do krakowskiego antykwariatu.

W zbiorach Biblioteki Kórnickiej znajduje się także inna szesnastowieczna oprawa plakietowa warta omówienia. Ochrania ona druk o sygnaturze 14372, wydany w 1550 roku w oficynie antwerpskiego drukarza Jana Steelsiusa³². Książka jest formatu *in octavo*, liczy 305 numerowanych kart i składa się z dwóch dzieł ojca kościoła Jana Chryzostoma (344–407), jednakże foliacja w drugim dziele jest kontynuowana. Pierwszy utwór opublikowany na kartach 1–280 to *Komentarz do Dziejów Apostolskich*³³, który wydano w interpretacji Erazma z Rotterdamu

²⁷ Zapiski te znajdują się w księdze drugiej *De causis rerum naturalium* na kartach 18v, 19r, 20v, 21r, 24v, 31r oraz na początku trzeciej *De motu et eius accidentibus* na kartach 35r, 35v i 46r.

²⁸ Klasztor w Brugii ufundowano w 1631 roku; Maria Brykowska, *Architektura karmelitów bosych w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 8.

²⁹ Niewykluczone, że była to dawna pieczęć klasztornej biblioteki karmelitów w Brugii. Zapewne więcej informacji na temat proveniencji tego druku zawierały wyklejki, które niestety usunięto podczas konserwacji i możliwe, że było to celowe działanie, niewynikające z ich złego stanu zachowania.

³⁰ Zob. https://www.icollector.com/TITELMANUS-Franciscus-Compendium-naturalis_i727481 [dostęp: 19.08.2020].

³¹ BK, Księga Akcesji Kupno A 2012, s. 137.

³² Steelsius działał w Antwerpii w latach 1533–1575, zob. Corneille J. Nuyts, *Jean Steelsius, libraire d'Anvers (1533–1575): relevé bibliographique de ses productions*, Berlin 1859, s. 31.

³³ D. Ioan. Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani Commentarius in Acta Apostolorum,

(ok. 1466–1536). Erazm był w tamtym okresie najczęściej wydawanym autorem³⁴. Na odwrocie strony tytułowej znajduje się słowo tego uczonego, skierowane do czytelnika³⁵. W egzemplarzu kórnickim brakuje kart nr 2 i 7. Dalej na kartach nr 281–305 wydawca zamieścił drugie dzieło – osiem mów Chryzostoma w tłumaczeniu Marcina Kromera, wówczas kanonika krakowskiego i sekretarza króla Zygmunta I Starego³⁶. W utworze tym widnieją liczne podkreślenia tekstu. Na końcu znajduje się jeszcze 8 nieliczbowanych kart z indeksem. Niestety druk ten został pod koniec lat 80. XX wieku nie tyle poddany konserwacji, co w zasadzie oprawiony na nowo w pracowni introligatorskiej Biblioteki Kórnickiej³⁷. Oprawa ta ma obecnie wymiary 18 × 12 × 4,2 cm; wykonano ją z tektury obleczonej współczesną, jasnobrązową skórą garbowaną chromowo, na którą następnie naklejono oryginalne okładziny ze ślepymi wyciskami plakiet³⁸. Na okładzinach tych widoczne są otwory w miejscach, gdzie zazwyczaj znajdują się metalowe klamry, jednak same klamry nie zachowały się. Grzbiet jest również nowy, widoczne są na nim cztery garby zwińców. Nie wiadomo, w jakim stanie oryginalna oprawa zachowała się do czasu zajęcia się nią przez introligatora, należy założyć, że była w rozsypce, co można wywnioskować na podstawie zniszczeń przedniej okładziny i początkowych kart tego dzieła, które mają u dołu znaczne ubytki. Być może

---

Des. Erasmo Roterodamo interprete. Accessere Orationes octo ex antiquo Exemplari Graeco recens versae, hactenus nondum excusae, Antverpiae, In aedibus Joannis Steelsij, Anno 1550.

³⁴ Hendrik D.L. Vervliet, *Post-incunabula en hun uitgevers in de Lage Landen. Een bloemlezing gebaseerd op Wouter Nijhoff's L'Art typographique*, Dordrecht 1978, s. 78. Steelsius wydał kilkanaście prac Erazma.

³⁵ Erazm wątpi w nim w autentyczność tych homilii, nie wierzy, że pochodzą od patriarchy Konstantynopola Jana Chryzostoma. Biblijne komentarze Ojców Kościoła były ważnymi źródłami dla Erazma przy tworzeniu tekstu Nowego Testamentu. Dużo czytał i licznie publikował tłumaczenia pism patrystycznych, m.in. Hieronima, Augustyna, Chryzostoma i Orygenesisa, a w wielu przypadkach stworzył pierwszy wiarygodny tekst krytyczny ich dzieł.

³⁶ *D. Ioannis Chrysostomi Orationes octo, ex antiquo exemplari graeco in latinum versae, et aliis eius Homiliis et operibus non adiuncte...* Dzieło to odnotowuje Estreicher w *Bibliografii Staropolskiej*, zob. Estr. XXV, s. XV.

³⁷ Nie zachowała się żadna dokumentacja na temat tejże naprawy, niemniej jednak jej przybliżoną datę – koniec lat 80. – wywnioskować można z istniejącego zeszytu przekazania obiektów do naprawy w introligatorni z lat 1992–2006, gdzie pod 1992 widnieją kolejne sygnatury starodruków, rozpoczynając od sygn. 14512. Kwerenda w magazynie starodrukiem ujawniła kilka druków pomiędzy sygn. 14372 a sygn. 14512, łącznie z drukiem 14512 i następnymi, których oprawy poddano dokładnie takim samym zabiegom z użyciem tych samych materiałów (m.in. identycznej skóry garbowanej chromowo).

³⁸ Niestety nie ma możliwości, aby bez uszkodzenia oprawy stwierdzić, czy tektura wykorzystana do ponownej oprawy jest pierwotna, czy współczesna. Z uwagi na zniszczenia okładzin, zwłaszcza górnej (o czym niżej), należałoby założyć, że kórnicki introligator użył jednak nowej tektury.

książka nie miała już grzbietu, a obie okładziny były luzem i stąd decyzja o naprawie. Druk ten nosi wewnątrz ślady zalania, a ubytki papieru na 33 początkowych i 8 ostatnich kartach oraz marginesy tych kart zostały podklejone podczas naprawy. Obie naklejone na współczesną oprawę oryginalne okładziny są analogiczne, wykonano je z ciemnobrązowej wołowej skóry, na której obecnie widoczne są liczne splekania. Zwierciadło wypełniają w nich wyciski o łącznych rozmiarach 96 × 61 mm (ten i poniższe wymiary podano na podstawie dekoracji dolnej okładziny³⁹), zawierające w sobie trzy plakiety, z czego dwie, ornamentalno-inskrypcyjne o rozmiarach ok. 40 × 61 mm, rozmieszczone jedna nad drugą w układzie poziomym, rozdzielone są trzecią, wąską plakietą z motywami zoomorficznymi o wymiarach 12 × 61 mm. Całość otaczają dwa rzędy trójliniowych, przecinających się ram strychulcowych. Obie plakiety ornamentalno-inskrypcyjne są niemal takie same i prezentują prostokątne pole podzielone pionowo z dwoma symetrycznymi wiciami winogron, których pnącza zwijają się czterokrotnie, tworząc koła-medaliony. W górnej plakiecie w medalionach tych umieszczono motywy (bajkowe) zwierząt zwróconych nawzajem ku sobie: sowy, wiewiórki, łani i smoka, oraz orła, łani, psa i dzika, zaś w obramieniu pola znajduje się teksturowy napis, wzbogacony w narożnikach rozetkami, o treści: *O[mn]ia si perdas || fama[m] servare memento || qua semel || amissa nul[l]a reuisio erit*⁴⁰. Poniżej wycisku plakiety ornamentalno-inskrypcyjnej znajduje się inna, wąska plakietka-listwa, podzielona na cztery prostokątne pola w linearnych ramkach, mieszczące wizerunki czterech zwierząt: psa, drugiego psa (zwrócone w prawo), następnie dzika oraz trzeciego psa (zwrócone w lewo). Poniżej na dolnej plakiecie ornamentalno-inskrypcyjnej w wiciach z medalionami widnieją kolejno: sowa, smok, orzeł i łania oraz orzeł, łania, smok i pies. Zwierzęta te również zwrócone są ku sobie. W obramieniu pola znajduje się teksturowy napis z narożnymi rozetkami: *De profundis || clamauit ad te domine || domine || exaudi vocem meam*⁴¹.

Charakterystyczna forma dekoracji obu, niemal identycznych, plakieta ornamentalno-inskrypcyjnych była głęboko osadzona w tradycji artystycznej średniowiecza. Gotycki motyw zwierząt na liściach był jednym z pierwszych motywów,

³⁹ Takie rozmiary ma wycisk na dolnej okładzinie, natomiast skóra na górnej okładzinie jest mocno zniszczona i zdeformowana, przez co wycisk plakiety jest nieco krótszy i posiada rozmiar 92–59/61 mm (dolna plakietka ornamentalno-inskrypcyjna z tekstem *de profundis* (patrz dalej) skurczyła się).

⁴⁰ *Jeśli stracisz wszystko, pamiętaj aby zachować dobre imię, którego raz utraconego, już nigdy nie odzyskasz.*

⁴¹ *Z głębokości wołam do Ciebie, Panie, o Panie, słuchaj głosu mego.* (Ps 129, 1–2 BT).

jakie zastosowano na plakietach. Spotykane są różne jego warianty: trzy, cztery lub pięć medalionów w wiciach, w późniejszym czasie zwierzęta zastępowano aniołami⁴² oraz różnymi postaciami⁴³, rezygnowano z wici i niekiedy z samych medalionów⁴⁴. Jednak mimo tych zmian układ pozostawał taki sam: dwie niemal identyczne prostokątne małe plakiety rozdzielone trzecią wąską⁴⁵. Ta ostatnia występowała niekiedy podwójnie (w zależności od formatu książki), zawierała różną liczbę zwierząt (od trzech do sześciu), zawsze w pojedynczych ramkach, z czasem zmieniano motyw zwierzęcy na roślinny⁴⁶. Chociaż w epoce renesansu pojawiły się nowe ornamenty i motywy figuralne na niderlandzkich plakietach, to motyw zwierząt na liściach nadal pozostawał w użyciu.

Autorstwo prezentowanego tu wycisku, zdobiącego kórnicki starodruk, jest kwestią sporną. W literaturze tematu spotyka się pogląd, że używał jej zarówno Geraert van der Hatart, działający w mieście 's-Hertogenbosch (fr. Bois-le-Duc) drukarz, księgarz i introligator⁴⁷, jak i Bracia Wspólnego Życia (*Fratres Domus Sancti Gregorii*) prowadzący w tymże mieście pensjonat dla biednych uczniów

⁴² Zob. Ernst P. Goldschmidt, dz. cyt., Vol. II: *Plates – Photographs*, nr 118 (XLVI) oraz Luc Indestege, *De boekband in de oude Nederlanden (Een vluchtige kennismaking)* (School voor de Grafische Vakken. Voordrachten voor leerlingen, 33), Utrecht 1951, Afb. 3 po s. 16.

⁴³ Ernst P. Goldschmidt, dz. cyt., Vol. II, nr 107 (XLII).

⁴⁴ Zob. Elly Cockx-Indestege, Jan S. van Leeuwen, *Estampages et dorures. Six siecles de reliure au Musee Plantin-Moretus. Catalogue de l'exposition 15 octobre 2005–15 janvier 2006*, Anvers 2005, s. 55.

⁴⁵ Przy małych formatach używano pojedynczych plakiety z wiciami, nie zawsze w zestawieniu, zob. tamże, s. 47.

⁴⁶ Por. tamże, s. 48–54 oraz *Quatre siècles de reliure* [I], nr 4 i 5 (s. 30–33); *Quatre siècles de reliure*, II, nr 5 (s. 50–51), zob. też Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 214–215.

⁴⁷ Geraert van der Hatart był jednym z najważniejszych drukarzy w 's-Hertogenbosch w latach 30. XVI wieku. Urodził się i wychował w tymże mieście, jednak zawodu drukarskiego nauczył się w Kolonii, gdzie był przez nieokreślony czas drukarzem (Hendrik D.L. Vervliet, dz. cyt., s. 154; Cornelis J.A. van den Oord, *Twee eeuwen Bosch' boekbedrijf 1450–1650. Een onderzoek naar de betekenis van Bossche boekdrukkers, uitgevers en librariërs voor het regionale socio-culturele leven*, Tilburg 1984, s. 101). W Kolonii wydał dwa klasyczne dzieła, *Thyestes* Seneki w 1525 roku i *Curaulio* Plautusa w 1526 roku. (por. Josef Benzinger, *Buchdruckerlexikon des 16. Jahrhunderts (Deutsches Sprachgebiet)*, Frankfurt am Main 1952, s. 89). Do 's-Hertogenbosch powrócił w 1529 lub 1530 roku i swoją działalność wydawniczą przez pewien czas prowadził na Schildersstraat, gdzie siedzibę mieli także Bracia Wspólnego Życia. Najprawdopodobniej początkowo nie posiadał on dostatecznego kapitału na opłacenie potrzebnego do druku papieru i był zależny od pomocy Braci. Mógł on w młodości pobierać u nich nauki, na co wpływ miała zła sytuacja finansowa jego ojca Antoniusa, który po śmierci żony Johanny ok. 1502–1503 został księdzem (Cornelis J.A. van den Oord, dz. cyt., s. 102). Geraert van der Hatart wydał w 's-Hertogenbosch czterdzieści dzieł. Zmarł w drugiej połowie 1540 lub w pierwszych miesiącach 1541 roku. Jego żona Anneke Huyberts nie kontynuowała działalności wydawniczej męża, przekazała ją drukarzowi Janowi Schoeferowi, który przez jakiś czas korzystał ze znaków drukarskich i ilustracji van der Hatarta (Cornelis J.A. van den Oord, dz. cyt., s. 115–116).

(*domus pauperum scholarium*) oraz Jan Tys, introligator z Mechelen (fr. Malines)⁴⁸. Według Staffana Fogelmarka w tym przypadku mamy do czynienia nie z trzema osobnymi plakietami, tylko z jedną, specjalnie zaprojektowaną, która zawiera w sobie trzy wzory (*cast panel*)⁴⁹. Ponadto odrzucił on możliwość użycia tej plakiety przez Braci Wspólnego Życia⁵⁰. Zachowane do dzisiaj na oprawach wyciski plakiety *de profundis* różnią się w kilku drobnych technicznych szczegółach, wynikających z użytkowania plakiety przez introligatora oraz ze sposobu jej kopiowania. Fogelmark rozróżnił wśród nich osiem „wariantów”. Pięć z nich nosi ślady główek gwoździ, za pomocą których plakieta przymocowana do drewnianego klocka, zaś trzy „warianty” nie mają śladów po gwoździach i nieznacznie różnią się m.in. rozmiarem⁵¹. Badacz ten stwierdził, że można przypisać dwa „warianty” plakiety dwóm introligatorom, podczas gdy użycie pozostałych sześciu pozostaje anonimowe⁵²: jednej z nich używał Geraert van der Hatart, natomiast drugą prawdopodobnie wykorzystywał Jan Tys z Mechelen⁵³. Egzemplarz kórnicki ma na obu okładzinach ślad, który jest widoczny ponad i pomiędzy dwiema literami „o” i „i” w *oia* (=omnia) w obramieniu górnej plakiety ornamentacyjno-inkrypcyjnej (zob. il. 5a–5d). Jest to plakieta w „wersji”, której użycie Fogelmark przypisał van der Hatartowi. Badacz ten sam przyznał, że najmłodsze plakiety z motywem zwierząt na liściach, jakie widział, pochodzą z lat 40. XVI wieku⁵⁴. Natomiast dzieło, które osłania oprawa kórnicka, wydano w 1550 roku. Jako że van der Hatart zmarł na przełomie 1540/1541 roku, to nie mógł oprawić tego druku. W tym wypadku pozostają dwie możliwości: pierwsza jest taka, że oprawę tę wykonał ktoś posługujący się plakieta Hatarta, np. ww. Jan Schoefer⁵⁵, który przejął jego działalność (mógł równie dobrze sprzedać tę plakieta innemu introligatorowi, choćby w Antwerpii, gdzie przecież wydano posiadający tę oprawę kórnicki druk⁵⁶). Drugą możliwością jest ponowne wykorzystanie do

⁴⁸ Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 35 i 40.

⁴⁹ Tamże, s. 34, przyp. 76.

⁵⁰ Tamże, s. 36–37.

⁵¹ Tamże, s. 42.

⁵² Choć nie wyklucza on i innych możliwości, por. tamże, s. 42, przyp. 97.

⁵³ Jan Tys pracował w Mechelen co najmniej od 1516 roku. Zmarł zapewne pomiędzy 1535 a 1541 rokiem. Prosper Verheyden, *De boekbinder Jan Tys te Mechelen (1516–1535)*, „Bulletin du Cercle Archéologique, vol. Littéraire & Artistique de Malines” 1912, t. 22, s. 115 i 118.

⁵⁴ Staffan Fogelmark, dz. cyt., s. 34, przyp. 74.

⁵⁵ Zob. wyżej przyp. 52.

⁵⁶ Branża księgarska w Antwerpii była bardzo rozbudowana, a miasto to było w XVI wieku zdecydowanie najważniejszym ośrodkiem księgarskim w Holandii, zob. Lode van den Branden, *Archiefstukken betreffende het Antwerpse boekwezen in de 15de en 16de eeuw*, [w:] *Liber amicorum Leon Voet*, ed. Francine de Nave, Antwerpen 1985, s. 169.

oprawienia tego druku oryginalnej oprawy van der Hatarta, zdartej z innej, wydanej przed 1541 rokiem, książki⁵⁷. Taka hipoteza jest już jednak niemożliwa do rozstrzygnięcia z uwagi na fakt niezachowania przez kórnickiego introligatora pozostałości oryginalnej oprawy (poza okładzinami) oraz niesporządzenia jakiegokolwiek dokumentacji jej stanu sprzed naprawy, w szczególności fotograficznej (byłoby to bardzo pomocne, np. na oryginalnym grzbiecie widoczny byłby ślad po zwiężach, których ilość i położenie można by porównać ze zwiężami na starodruku, co mogłoby potwierdzić lub wykluczyć tezę o ponownym wykorzystaniu oprawy).

Niezależnie od powyższych wątpliwości fakt znajdowania się wycisku plakiety *de profundis* na oprawie druku wydanego w 1550 roku świadczy o posługiwaniu się jej anachronicznym wzorem w czasach, w których królowały już renesansowe motywy z antykizującymi popiersiami i personifikacjami.

Kórnicki druk ma ciekawą proveniencję. Pierwszym odnotowanym w książce właścicielem był niejaki Adrian Petri z Reinerz, o czym informuje zapiska z przedniej karty ochronnej z datą „1566”⁵⁸. Starodruk ten wzbogacił później zbiory biblioteki braci czeskich⁵⁹. Zapewne tej biblioteki dotyczy częściowo nieczytelna (przez ubytki w papierze i przycięcie brzegu) zapiska: *Ex Catalogo librorum [...]*. Pod nią przyłożono fioletową pieczętkę „Bibliothek der St. Johanniskirche LISSA i. P?”. Biblioteka braci czeskich powstała zapewne w Ostrorogu po 1559 roku, skąd w 1637 roku przeniesiono ją razem z archiwum do Leszna. W 1918 roku bibliotekę umieszczono w kościele św. Jana, a po zakończeniu II wojny światowej większość jej starodruków zostało włączonych do zbiorów Biblioteki Kórnickiej⁶⁰. Podczas prac intro-

⁵⁷ Nie jest to wykluczone, nb. podczas prac archeologicznych w szesnastowiecznym szambie na Koninginnenstraat w holenderskim mieście Tiel ujawniono oprawę (bez książki) z plaketami *de profundis* oraz metalowymi klamrami. Oprawę tę znaleziono wraz z sześcioma innymi, również bez książek, w szalecie klasztoru św. Agnieszki, w miejscu, gdzie znajdowała się niegdyś szkoła łacińska. Zdaniem odkrywcy tego znaleziska, Guusa Taconisa, opraw tych pozbyto się wraz z innymi zbędnymi artefaktami dopiero podczas przeprowadzki tejże szkoły do ww. klasztoru w 1656 roku (zob. Guus Taconis, *Boekbandjes uit de zestiende en zeventiende eeuw in een Tielse beerput*, „Tabula Batavorum” 1987, V. Jg., nr 1, s. 2–14). Należy przypuszczać, że zatrzymanie tych opraw i wyrzucenie ich dopiero po przeprowadzce może świadczyć o zamiarze ich ponownego wykorzystania, czego jednak nie wiadomo.

⁵⁸ Reinerz to Duszniki Zdrój, jednakże Adrianus Petri określa się jako Reninerz (Reinerz) Walensis – a to łacińska nazwa szwajcarskiego kantonu Valais. Cała zapiska brzmi następująco (BK sygn. 14372, przednia k. ochronna recto): *D. Adrianus Petri Reninerz (Reinerz?) Walensis est possesor huius libri. Ad fortunam pugnandum venit Leipsium(?)*. 1566. Dziękuję prof. Tomaszowi Jurkowi z Instytutu Historii PAN za pomoc w odczytaniu tej zapiski.

⁵⁹ Na temat braci czeskich zob. monografię Jolanty Dworzaczkowej, *Bracia czescy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1997.

⁶⁰ Biblioteka Kórnicka przejęła 622 starodruki, Archiwum Państwowe w Poznaniu 88, a Biblioteka Raczyńskich w Poznaniu 1.

ligatorskich w oryginalnej oprawie ujawniono dwie wyklejki z pergaminowych kodeksów gotyckich, które obecnie umieszczono przed kartami ochronnymi z przodu i z tyłu woluminu. Wyklejki te zostały zapisane gotycką kursywą, czarnym atramentem z czerwonymi inicjałami filigranowymi i są to karty pochodzące z antyfonarza.

Powstałe w czasach rozkwitu druku, a wraz z nim sztuki oprawiania ksiąg, dwie szesnastowieczne niderlandzkie oprawy plakietowe, chroniące rzadkie druki, niewątpliwie wzbogacają obraz twórczości niderlandzkich introligatorów XVI wieku. Z drugiej strony – są one świadectwem znajdowania się w Bibliotece Kórnickiej cennych zabytków rzemiosła introligatorskiego nie tylko rodzimego, ale i zachodnioeuropejskiego. Można więc w związku z tym przypuszczać, że także inne cenne i rzadkie oprawy czekają tam jeszcze na swe odkrycie.

BIBLIOGRAFIA

- Backman Helena, Łukaszewski Jakub, *Znowu razem, czyli o trzech woluminach z księgozbioru Andrzeja Frycza Modrzewskiego w niderlandzkich oprawach plakietowych. Znaleźisko ze zbiorów Bibliotek Uniwersyteckich w Uppsali i Poznaniu*, „Biblioteka” 2020, nr 24.
- Bemerkenswerte Einbände in der Nationalbibliothek zu Luxemburg*, ausgewählt und beschrieben von Emil Van der Vekene, Luxemburg 1972.
- Benzing Josef, *Buchdruckerlexikon des 16. Jahrhunderts (Deutsches Sprachgebiet)*, Frankfurt am Main 1952.
- Branden van den Lode, *Archiefstukken betreffende het Antwerpse boekwezen in de 15de en 16de eeuw*, [w:] *Liber amicorum Leon Voet*, ed. Francine de Nave, Antwerpen 1985.
- Brykowska Maria, *Architektura karmelitów bosych w XVII–XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Chrysostomus Joannes, *D. Ioan. Chrysostomi Archiepiscopi Constantinopolitani Commentarius in Acta Apostolorum*, Des. Erasmo Roterodamo interprete. Accessere Orationes octo ex antiquo Exemplari Graeco recens versae, hactenus nondum excusae, Antverpiae, In aedibus Joannis Steelsij, Anno 1550.
- Cockx-Indestege Elly, van Leeuwen Jan S., *Estampages et dorures. Six siècles de reliure au Musée Plantin-Moretus. Catalogue de l'exposition 15 octobre 2005–15 janvier 2006*, Anvers 2005.
- Delsaerd Pierre, *Suam quisque bibliothecam: boekhandel en particulier boekenbezit aan de oude Leuvense universiteit, 16de-18de eeuw*, Leuven 2001.
- Dworczak Jolanta, *Bracia czeszy w Wielkopolsce w XVI i XVII wieku*, Warszawa 1997.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971.
- Fogelmark Staffan, *Flemish and related panel-stamped bindings. Evidence and principles*, New York 1990.

- Goldschmidt Ernst P., *Gothic & Renaissance Bookbindings, exemplified and illustrated from the Authors's Collection*, Wyd. II, Nieuwkoop – Amsterdam 1967, Vol. I: Text, Vol. II: Plates – Photographs.
- Graevio Joannes G., *Thesaurus antiquitatum Romanarum*, t. 1, Utrecht – Leiden 1694.
- Gryzio Beata, *Scholis decus Urbi ornamentum. Oprawy z księgozbioru Giovanniego Bernardino Bonifacio*, [w:] *Zbiory polskie/Polish collections*, red. Arkadiusz Wagner, współpr. Danetta Ryszkowska-Mirowska, Anna Mazerska, Toruń 2020.
- Indestege Luc, *De boekband in de oude Nederlanden (Een vluchtige kennismaking)* (School voor de Grafische Vakken. Voordrachten voor leerlingen, 33), Utrecht 1951.
- Kowalczykówna Maria, *Przyczynek do opracowania zabytkowych opraw rękopisów Biblioteki Czartoryskich*, „Acta Mediaevalia” 2007, nr 20.
- Martin Breslauer, Inc., New York, *Fine books and manuscripts in fine bindings, from the fifteenth to the present century, followed by literature on bookbindings, Catalogue 110*, New York [1991].
- Martin Breslauer, Inc., New York, *Fine books in fine bindings from the fourteenth to the present century, Catalogue 104 part II*, New York [1979–1981].
- Nuyts Corneille J., *Jean Steelsius, libraire d'Anvers (1533–1575): relevé bibliographique de ses productions*, Berlin 1859.
- Oord van den Cornelis J.A., *Twee eeuwen Bosch' boekbedrijf 1450–1650. Een onderzoek naar de betekenis van Bossche boekdrukkers, uitgevers en librariërs voor het regionale socio-culturele leven*, Tilburg 1984.
- Quatre siècles de reliure en Belgique 1500–1900* [I], Catalogue par Paul Culot, Bruxelles 1989.
- Quatre siècles de reliure en Belgique 1500–1900*, II, Catalogue par Claude Sorgeloos, Bruxelles 1993.
- Salemans Ben J.P., *Jacob Bathen, printer, publisher and bookseller in Louvain, Maastricht and Düsseldorf c. 1545 to c. 1557*, „Quaerendo” 1989, nr 19.
- Taconis Guus, *Boekbandjes uit de zestiende en zeventiende eeuw in een Tielse beerput*, „Tabula Bataavorum” 1987, V. Jg., nr 1.
- Theele Joseph, *Die Spes-Platte der Meister IB unt IP. Ein Beitrag zur Bezeichnung zwischen Graphik und Einbandkunst*, „Jahrbuch der Einbandkunst” 1927, I. Jg.
- Titelmans François, *Compendium naturalis philosophiae. Libri duodecim de consideratione rerum naturalium, earumque ad suum Creatorem reductione*, Parisiis apud Ioannem Lodoicum Tiletanum, ex adverso Collegij Remensis 1545.
- Titelmans François, *Libri duodecim de consideratione rerum naturalium, earumque ad suum Creatorem reductione*, Antuaerpie 1530.
- Troeyer de Benjamin, *Bio-bibliographia Franciscana Neerlandica saeculi XVI*, II. Pars bibliographica, *De edities*, Nieuwkoop 1970.
- Verheyden Prosper, *De boekbinder Jan Tys te Mechelen (1516–1535)*, „Bulletin du Cercle Archéologique, vol. Littéraire & Artistique de Malines” 1912, t. 22.
- Vervliet Hendrik D.L., *Post-incunabula en hun uitgevers in de Lage Landen. Een bloemlezing gebaseerd op Wouter Nijhoff's L'Art typographique*, Dordrecht 1978.
- Wagner Arkadiusz, *Nieznanne cymelia introligatorstwa średniowiecznego w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2013, t. XLIV.

ABSTRACT

TOMASZ ZUZEK

**TWO NETHERLANDISH PANEL-STAMPED BINDINGS
IN THE COLLECTIONS OF THE KÓRNIK LIBRARY**

This paper presents two rare 16th-century panel-stamped bindings from the collections of the Kórnik Library. The first one, decorated with an impression of a panel depicting the personification of the Christian virtue of Hope (*Spes*), protects the printed book published in 1545. The binding was made by a Netherlandish bookbinder working in Leuven, called Master IP, identified with Jacob Pandelaert (d. ab. 1563). The second binding presents a Gothic motif of animals-in-foliage and protects a printed book published in 1550. The authorship of the panel (the so-called *de profundis*) is attributed to a bookbinder working in the town of 's-Hertogenbosch (fr. Bois-le-Duc), Geraert van der Hatart (d. ab. 1540/1541). Both these bindings testify to the fact that the holdings of the Kórnik Library include gems of the West-European bookbinding craft.

Keywords: Netherlandish bookbinding, panel-stamped bindings, the Netherlands in the 16th century, bookbinder Master IP, the Gothic animals-in-foliage design

